

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПІДГОТОВКИ ШКОЛЯРІВ ДО ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ВИРОБНИЦТВІ

У даній статті проводиться аналіз історико-педагогічних аспектів удосконалення підготовки школярів до трудової діяльності у сільськогосподарському виробництві. Розглядаються основні етапи становлення профільного трудового навчання в школах України.

Ключові слова: *трудова підготовка, трудова діяльність, професійна підготовка, сільська школа, профільне навчання.*

Актуальність проблеми дослідження. Не дивлячись на те, що в Україні протягом нової та новітньої історії випереджаючими темпами розвивалася промисловість, сільське господарство посідало та посідає чільне місце у структурі її економіки. Сприятливі кліматичні умови, родючі ґрунти, працелюбне населення із давніми та сталими сільськогосподарськими традиціями, вигідне геополітичне розташування, розвинута транспортна мережа та багато інших чинників дозволяють розглядати Україну як потенційну житницю Європи. Проте низька ефективність агропромислового сектора детермінувала необхідність прийняття стратегічного рішення - зберегти, реформувати або повністю демонтувати створену понад шістьдесят років тому структуру сільськогосподарського сектора, на основі державної власності на землю, яка складається головним чином із колективних господарств.

Метою дослідження є аналіз історико-педагогічних аспектів удосконалення підготовки школярів до трудової діяльності у сільськогосподарському виробництві.

Постановка проблеми дослідження. Проблему підготовки школярів до трудової діяльності у системі суспільного виробництва доцільно розглядати у контексті розвитку освітньої системи України. Слід зазначити,

що освітня система радянської України в основному копіювала відповідні системи Російської Федерації (до утворення Союзу) або СРСР. Відповідно, система трудової підготовки, у тому числі - і до сільськогосподарської праці, створювалася на основі загальної для СРСР нормативної бази. Певні відмінності як в структурі, так і змісті підготовки школярів до праці у сфері матеріального виробництва мали місце в період з 1917 по 1934 рр. та після набуття Україною незалежності.

У 1917 році Україна одержала можливість розпочати будівництво власної держави і, відповідно, національної школи. За короткий термін вдалося розробити та почати впроваджувати оригінальну систему національної освіти, значне місце в якій відводилося трудовій підготовці школярів. Оскільки переважна частина населення України (понад 80%) на ті часи проживала у сільській місцевості і займалося сільським господарством, природно, що значної уваги було приділено проблемам підготовки молоді до сільськогосподарської праці.

У 1917 р. під керівництвом першого секретаря народної освіти УНР І. Стешенко було розпочато, а в 1919 р. закінчено роботу над одним із варіантів проекту єдиної української школи. Даним проектом, зокрема, передбачалося вивчення у 5 – 8 класах окремого предмета "Природознавство та сільське господарство на Україні". Його програма містила крім широкого кола теоретичних питань також практичне вивчення елементів городництва, садівництва та хліборобства. Крім того, кожний ступінь єдиної школи повинен був мати шкільний город та господарство. У 1918 році було затверджено "Тимчасові програми для нижчих початкових шкіл на 1918-19 навчальний рік", які впроваджували пропедевтичний курс з природознавства. Останній передбачав роботу в саду, посадку розсади, кущів, дерев тощо, догляд за ними [2, 101].

Починаючи з 1920 року на території України набуває розвитку радянська освітня система. Основні принципи її побудови було визначено у документі "Положення про єдину трудову школу УРСР". В ньому зокрема

визначалося, що "підвалиною шкільного життя повинна бути продуктивна праця, як така і як метод виховання" [9, 248].

Перша Всеукраїнська нарада з проблем освіти яка відбулася у березні 1920 року затвердила оригінальну систему народної освіти: семирічна школа соціального виховання, над якою надбудовувалася середня професійна школа з дво-трирічним терміном навчання. Право на вступ до вищих навчальних закладів надавалася лише випускникам середніх професійних шкіл [12, 21]. Таким чином вже на початку 20-х рр. в Україні намагалися впровадити професійну підготовку учнів старших класів, яка у певній мірі нагадує профільну підготовку, притаманну сучасним системам освіти.

Слід зазначити, що до початку 30-х рр. в Україні не існувало стабільних загальнореспубліканських навчальних планів та програм для шкіл. Часто їх самостійно розробляли та затверджували губернські або інші органи освіти, орієнтуючись при цьому на місцеві особливості та наявну навчально-матеріальну базу.

Недостатньо висвітлено в історико-педагогічних працях досвід професійних шкіл з підготовки молоді до праці у сільськогосподарському виробництві. Професійні школи створювалися як "... початкова організаційна форма профосвіти для підлітків від 15 до 17 років (з знанням по курсу семирічної школи); вони підготовлюють робітників у певній царині господарства" [10, 188]. Затверджене у 1920 р. "Тимчасове положення про профшколи" визначало, що вони повинні були поступово підсилювати виробничі навички і знання підлітків до рівня необхідної кваліфікації рядового робітника. Для цього сільськогосподарські профшколи повинні були мати лісове або земельне господарство та передбачалася обов'язкова робота учнів на них від 2 до 4 годин на день [12, 29].

Слід зазначити, що саме завдяки профшколам на початку 20-х рр. освітня система України відрізнялася від системи освіти РРФСР. Українські профшколи базувалися на семирічних школах і, на відміну від освітньої системи Російської Федерації, яка базувалася, хоча лише на декларативному

рівні, на принципі політехнічного навчання, передбачала ранню професіоналізацію.

У 1929 році Державний науково-методичний комітет Наркомосу УРСР затвердив єдиний загальноосвітній план для профтехшкіл всіх типів. Згідно з ним на спеціальні предмети відводилося на першому році навчання до 40% навчального часу, на другому - 50%, на третьому - майже 60% навчального часу [3, 9].

У 1930 р. Державне видавництво України опублікувало нові навчальні плани професійних шкіл. До числа профшкіл сільськогосподарського профілю було віднесено "...рільничі, зоотехнічні, садово-городничі, молочарські, лісові, пасічницькі, землеустрійні, меліоративні, декоративного садівництва..." [6, 11].

Наприкінці 1929 р. колегія Народного комісаріату освіти прийняла постанову "Про реорганізацію семирічних трудшкіл", яка визначила основним їх завданням підготовку учнів до вступу до ФЗУ, профшкіл і безпосередньо до праці на виробництві. Згідно з цим рішенням усі сільські семирічні школи повинні бути реорганізовані у школи сільської молоді (ШСМ) та будувати свою роботу на основі поєднання навчальної роботи з навчально-практичною роботою у сільському господарстві [4, 59].

Варто зазначити, що протягом 1931-37 рр. Україна накопичила чималі здобутки у плані трудової підготовки школярів. Проте у цей же період відбувалося поступове скорочення часу на трудове навчання, працю у шкільних майстернях та пришкільних ділянках тощо.

Одним із чинників згорання трудової підготовки у згаданий період можна вважати введення в Україні єдиних уніфікованих навчальних програм та підручників, зменшення типів загальноосвітніх закладів і таке інше. При цьому навчальний план школи, затверджений Наркомпросом УРСР у 1934 р. будувався за зразком навчального плану для шкіл РРФСР з незначними відмінностями, які були обумовлені вивченням української мови та літератури [7, 285]. Зрозуміло, що збільшення кількості годин на вивчення

основ наук відбувалося за рахунок інших предметів, які згідно логіки згаданої вище постанови мали другорядне значення. Так, якщо у 1932 р. навчальним планом на трудове навчання відводилося 1500 годин, то у 1934 р. - вже 1176 г., а у 1936 р. - лише 672 години [5, 20].

Вцілому можна вважати, що відносно незалежний розвиток української школи за радянських часів припадає на період з 1917 р. до середини 30-х рр. За цей час вона набула значного позитивного, національно зорієнтованого теоретичного та практичного досвіду підготовки школярів до сільськогосподарської праці.

Слід зазначити, що навіть в період відсутності трудового навчання як окремого предмету в навчальних планах загальноосвітніх шкіл (1937-56 рр.), пошуки альтернативних форм та методів підготовки школярів до сільськогосподарської праці не припинялися. При цьому освітянська політика у галузі політехнічної та трудової підготовки школярів визначалася непослідовністю та полярністю поглядів на необхідність впровадження певних її елементів у практику роботи шкіл.

Так, через декілька місяців після відміни праці як самостійного навчального предмету, Київський облвно вказує на необхідність "...організувати роботу шкіл, гуртків юннатів, колгоспних хат для підготовки учнів до весняної посівної компанії. Кожна школа повинна мати дослідну ділянку, організувати вивчення основ агротехніки, ознайомлення дітей з різноманітними способами боротьби зі шкідниками сільськогосподарських культур" [4, 71].

З 1954/55 навчального року трудове навчання було відновлено у 1-5 класах, а з 1956/57 навчального року - в усіх класах середньої школи. В 1958-65 рр. до навчальних планів було включено виробниче навчання, яке передбачало набуття учнями певної професії, а школа перейшла на одинадцятирічний термін навчання. Проте переважна більшість шкіл не мала необхідної для здійснення професійної підготовки навчально-матеріальної бази і з 1966 р. обов'язкове виробниче навчання було скасовано і школа

повернулась до десятирічного терміну навчання.

Наприкінці 60-х рр. для середніх класів загальноосвітніх шкіл було розроблено декілька варіантів програм з трудового навчання. Для сільських шкіл було запропоновано такі: технічна та сільськогосподарська праця для хлопчиків і обслуговуюча та сільськогосподарська праця для дівчат. При цьому зміст технічної праці передбачав ознайомлення учнів із сільськогосподарським знаряддям та машинами, а власне сільськогосподарська праця викладалася на основі взаємозв'язку з курсом біології на основі дослідно-практичної роботи учнів на шкільній ділянці або безпосередньо у колгоспі (радгоспі). У процесі цієї праці школярі знайомилися з елементами агротехніки овочевих, зернових, плодових та ягідних культур [8, 316-317]. З часом програми з трудового навчання для сільських шкіл зазнали певних змін, було впроваджено трудове профільне навчання для учнів 8 - 9-х класів за відповідними напрямками, розширено перелік сільськогосподарських спеціальностей за якими здійснювалася трудова допрофесійна та професійна підготовка учнів 10 - 11-х класів, впроваджено нові форми залучення школярів до праці у сільському господарстві тощо.

Значної уваги, особливо починаючи з 80-х рр. педагогічна наука приділяла проблемі орієнтації учнів на професії сфери сільськогосподарського виробництва. Проте одноманітність типів шкіл та навчальних планів, авторитарність та адміністрування у виборі напрямків професійної підготовки призвели до поступового зниження ролі школи у здійсненні профорієнтаційних функцій. Робота куточків та кабінетів профорієнтації, створених у середині 80-х років в рамках реалізації реформи загальноосвітньої школи, часто мала формальний характер, не підкріплений ні підготовленими педагогічними кадрами, ні відповідними методиками роботи із школярами.

Після розпаду СРСР Україна успадкувала систему трудової підготовки школярів до праці у сільськогосподарському виробництві, яка за змістом та

цілями навчання була оптимізованою для потреб екстенсивної планової економіки й готувала учнів до праці у колгоспах та радгоспах за найбільш поширеними професіями сфери сільськогосподарського виробництва. У розгорнутому вигляді вона реалізовувалася за такою схемою: у 5 - 7-х класах - вивчення окремих розділів та тем у рамках викладання трудового навчання як окремого навчального предмету; у 8 - 9-х класах - трудове профільне навчання (один профіль протягом двох років або чотири профілі, по одному навчальному півріччі на кожний з них); 10- 11-и класи - трудове допрофесійне або професійне навчання за сільськогосподарськими спеціальностями; різноманітні форми позаурочної та позашкільної роботи з учнями 5 - 11-х класів (гуртки, шкільні лісництва); робота у трудових об'єднаннях школярів як в урочний, так і позаурочний час. У процесі реформування національної школи до згаданих вище форм роботи додалися й нові - спеціальні та факультативні курси, поглиблене вивчення природничих дисциплін, створення спеціалізованих (профільних класів) і т. ін. Проте непослідовна та невиважена державна політика у частині відтворення трудових ресурсів, початковою ланкою якої є трудова підготовка школярів, негативно вплинула як на стан трудової підготовки випускників шкіл, так і їх готовності до вибору професії. Протягом останніх років значно погіршилося фінансово - економічне забезпечення сільських шкіл, що не могло не вплинути на стан матеріально - технічної бази для сільськогосподарської підготовки учнів. Так, зокрема, кризовий стан агропромислового сектору економіки обумовив значне зниження обсягів допомоги школам та сільським міжшкільним навчально-виробничим комбінатам з боку аграрних господарств.

Протягом 90-х рр. було розроблено та впроваджено у практику роботи сільських шкіл декілька програм з трудового навчання, які враховували особливості підготовки молоді до праці у сільському господарстві в умовах ринкової економіки [11]. Органи державного управління здійснили певні заходи, прямо чи опосередковано спрямовані на розширення нормативної

бази підготовки школярів до сільськогосподарської праці, а саме - затвердили “Положення про навчально - дослідну земельну ділянку загальноосвітніх шкіл та позашкільних навчально-виховних закладів”, “Положення про учнівське лісництво загальноосвітніх шкіл та позашкільних навчальних закладів”, Міністерство освіти і науки видало наказ "Про відновлення та розвиток навчально - дослідних земельних ділянок у середніх та позашкільних навчальних закладах освіти" тощо [1].

Таким чином, на початку 2000-х р.р. в Україні в основному склалися нормативні, психолого-педагогічні та організаційні передумови здійснення підготовки учнів сільських шкіл до трудової діяльності у сільськогосподарському виробництві в умовах ринкової економіки. Розпочата в країні земельна реформа, актуалізувала цю проблему і обумовила проведення відповідних науково-педагогічних досліджень вищезгаданої проблеми. При цьому одним із напрямків підвищення результативності підготовки учнів сільських загальноосвітніх шкіл ми вбачаємо у визначенні та впровадженні у практику роботи середніх закладів освіти змісту та засобів формуванні професійної спрямованості учнів 8 - 9-х класів сільських шкіл на професії сфери сільськогосподарського виробництва.

V.S. Lulka

HISTORICAL AND PEDAGOGICAL ASPECTS IMPROVEMENT OF PREPARATION SCHOOLARS TO LABOUR ACTIVITY IN AGRICULTURAL PRODUCTION

In this article analysis the historical and pedagogical aspects improvement of preparation schoolars to labour activity in agricultural production. The basic stages of becoming of type labour studies at schools of ukraine are examined.

Keywords: *labour preparation, labour activity, professional preparation, rural school, type studies.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Благинин М.Т. Профорієнтаційна робота с учасимися старших класов сільської середньої школи: Автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.01. / КГПИ - К., 1981. - 18 с.
2. Дроб'язко П.І. Українська національна школа: витоки і сучасність. - К.: Академія, 1997. - 184 с.
3. Зайчук В. Проблеми підготовки кадрів у профтехучилищах сільськогосподарського профілю в Україні (1969-1995 рр.): Монографія. - К.: Генеза, 1997. - 176 с.
4. Закони та розпорядження в справі народної освіти / Упор. М. Глейзер. - Харків: Рад. школа, 1931. - 270 с.
5. Медынский Е. Содержание учебной работы (план и программы) советской школы за 25 лет // Советская педагогика. - 1942. - № 10. - С.15-23.
6. Навчальні плани професійних шкіл. - Харків: Держвидав, 1930. - 80 с.
7. Очерки истории школы и педагогической мысли народов СССР (1917-1941 г.г.). - М.: Педагогика, 1980. - 456 с.
8. Педагогическая энциклопедия / Глав. ред. И.А. Каиров. - Т.4.- М.: Из-во "Советская энциклопедия", 1968. - 911 с.
9. Положення про єдину трудову школу УРСР // Вільна Українська школа. - 1918/19. - № 10. - С. 248 - 251.
10. Порадник робітника освіти. – Харків: Шлях освіти, 1924. - 502 с.
11. Сасова І.А., Падалка О.С., Шпак О.Т. Неперервна економічна освіта: Навчальні програми. - К.: Четверта хвиля, 1997. - 176 с.
12. Трудова політехнічна школа: Міфи і реальність (1917 - 1941) / Д.О. Тхоржевський, А.В. Вихрущ та інші. - Тернопіль: ТДПІ, 1994. - 135 с.